

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

RUNA.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT.

Juli-Häftet, 1844.

Minnesmärken i Westmanland *).

(Simtuna Härad.)

Simtuna härad, en del af det forna Fjädrundaland, och i gammal tid kalladt *Simbohundari* **), är till större delen ett slättland med här och der uppstigande enstaka berg, samt några få höjdsträckningar. Orten äger många fornlemningar. Vi vilja betrakta några af dem.

Till en början må nämnas, att de flesta höjder härstädes äro betäckta med vanliga grafminnesmärken, såsom högar, kullar och stensättningar. Icke sällan träffas i sådana höjder, jemte grafkäril, saker af jern. För få år sedan fanns vid Ulleråker by, jemte andra obrända lemningar, en ringkedja af kopparblandning; men något annat fynd af sådan metall vet ingen omtala.

Man har till nämnda Ulleråker, beläget i Simtuna socken vid den ås, som till någon del följer socknens östra gräns mot Thorstuna härad, förlagt den strid, hvilken, enligt Götriks och Rolfs saga, skall förelupit mellan Upsalakonungen Eriks dotter, Sköldmön Thorborg, samt Westgötha-konungen Rolf Götriksson. Ännu på 1750 talet trodde man sig här se lemningar efter den "stad", i hvilken Thorborg skulle bott, bestående af "klara tecken efter hus, murar och stenlagda gator", äfvensom af "sjelfva fästningen, som hon haft, hvilken ännu då kallades af de i orten boende *Thorsborgs Slott*" ***).

Hvad först beträffar lemningarna efter den förmenade staden, så sökas de nu mer förgäfvets. Deremot ses på den ténligen vidsträckt höjd, som ligger tätt invid byn, en oräknelig myckenhet stensättningar — lika "klara" tecken efter forntida grifter härstädes. Närmast byn är en större ättehög, hvilken till en del blifvit afgräfvén. Längre bort förefinnes en krets af sammanlagda små klotrunda stenar, hvars omkrets uppgår till 24 alnar. Kretsen omsluter tvenne mycket små kullar, samt en liten stenkrets. Söder ut på omkring 20 famnars afstånd härifrån stå tre resta stenar, hvilka, tillsammans med några andra fallna, synbarligen bildat en större krets. Man berättar, att stensättningen varit en domkrets. — I öfrigt förekomma på höjden mångfaldiga, dels stående, dels fallna bautastenar. — Det är icke otroligt, att man i detta och dylikt oriktigt sett lemningarna efter "staden."

Tvenne ställen utvisas, hvarest Thorborgs slott eller fäste skall varit; det ena öster ut från nyss nämnda grafplats, vid höjdens sluttning mot öster. Här förekomma i en rät sträcka mellan öster och vester följande minnesmärken, nemligen: längst i vester

*) Sammandrag af några stycken ur förf:s redan utarbetade afhandling, kallad "Antiquariska utvandringar i Westmanland", hvilkas allmängörande i deras helhet utrymmet icke tillåter. Förf. har vid sammandragningen trott sig kunna utlemna — heldre för mycket, än för litet. — Fortsättningen torde framdeles komma att meddelas. **) Registrum Upsaliense. Jfr. Schlyter, "Om Sveriges första indelning i landskap", sid. 32. ***) Grau, Beskr. om Westm. sid. 618—620.

en grafkulle: på få alnars afstånd från denna en ättehög af 80 stegs omkrets och sju stegs sluttningshöjd, i hvilken är en fördjupning, som sträcker sig ner till den blottade ätthällen: en fylld stenkrets af ovanligt stora stenar, hvilken synes varit medelst stenrader förenad med ättehögen, och som äger en omkrets af öfver 70 alnar. Från östra sidan af detta rör (?) nedlöpa i höjdens sluttning tvenne kretsiga stensträckor, de der på 18 alnars afstånd från röret förena sig och sålunda bilda en halfkrets. Kretsstenarnas yttre sidor äro alla fullkomligen flata. Inom kretsen finnas några få spridda stenar. (Pl. 5. fig. 4).

Föga sannolikt är, att här varit något fäste. Till och med allmogen, som dock "efter gammal säjen" sådant anför, tviflar derpå. — Norr ut härifrån på Billerstena ägor förekommer på ett högt berg lemningar efter en gammal borg. (Pl. 5. fig. 1). Berget kallas, än Borgberget, än Thorberget och Thorborgen. Muren, hvilken i en halfkrets omsluter bergets östra del (den vestra delen, liggande mot en stor lågländ rymd, är tvärbrant), är hvarken hög eller bred. Nedanför bergets östra sluttning synas tecken efter en vall.

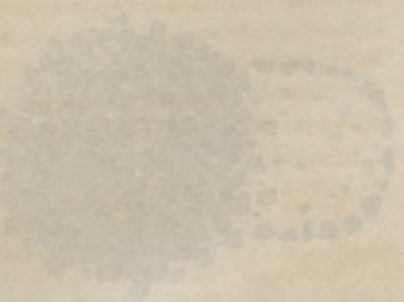
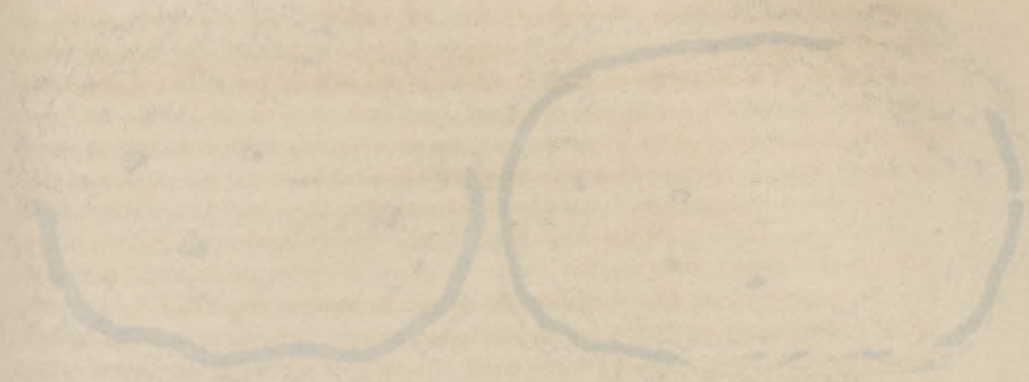
Några få uppgifva (möjligen endast efter Grau a. st.), att "Drottning Thorborg" bott i denna borg. En annan sägen, känd af de äldsta i orten efter deras förfäder, förmåler, att på den höjd, hvilken ses söder ut från borgen, skild från denna genom en dal och kallad Nötbacken, en Drottning fordomdags bott, och att nedanför höjden en konung med sina två söner ligga begrafna. Mellan Thorborgen och Nötbacken — så säga de vidare — löper en underjordisk gång. Under de lummiga träden på Nötbacken skall man stundom få se "pilltar" (tomtar eller elfvor), äfvensom allehanda träd med kostbara frukter *). Derå förekomma några högst orediga jordförhöjningar m. m. I närheten af ringmuren äro, tid efter annan, åtskilligt stridstyg, såsom pilar och stridsyxor m. m. funnet **).

Detta är nu allt hvad vi känna om det föregifna Ulleråker och dess borg. Säkerligen kan vid närmare undersökning mycket mer uppdagas. Man tage emedertid kändedom om den ofvan nämnda sagan. Till en början skall af henne nog klart finnas, att Ulleråker alldeles icke kunnat — såsom man förmenat — vara det nuvarande Ulltuna i närheten af Upsala ***). Sedan detta blifvit insedt, må, i händelse icke eller ifrågavarande Ulleråker antages varit Thorborgs hemvist, ett tredje ställe efter behag uppsökas.

Till de största i orten förekommande bautastenar hör den vid Heby, af omkring 4 alnars höjd och omgifven af en krets, samt af flere kullar och stensättningar. En dylik, ehuru icke alldeles så hög, är vid Gestre by. Om dessas tillkomst berättas följande sägen: Två jättar, af hvilka den ena företog sig att bygga Simtuna kyrkotorn, samt den andra att afslå den stora ängstägten, Marstallen kallad, hvilken utgör en stor del af socknen, läfvade hvar å sin sida, att icke blifva efter med sitt arbete. De täflade af alla krafter. Ändtligen stod tornet färdigt, då den med mejandet sysselsatte jätten, hvilken ännu icke slutat sitt arbete, i harmen kastade sin strocksticka (liebryne) mot kyrkan, men hvarvid stickan sönderföll i två stycken, de der nedföllu vid Heby och Gestre.

Söder ut härifrån på Staf ägor förekomma ganska vackra lemningar efter ett forntida fäste (Pl. 5. fig. 2.), bestående af en enkel mur, som i en aflång krets, med föga afbrott,

*) Vi anse öfverflödigt att anföra alla hithörande sägner. **) Vide Loccenii Antiqv. Sv. Goth. Lib. III p. 195. — Ett här funnet spjut är i Förl:s förvar. ***) Se Rudb. Atl., Peringsk. Mon. Upl. m. fl. Samma fullkomligen ostyrkta åsigt finnes äfven upprepade i ett nyligen utkommet arbete, kalladt *Mälarens Minnen*. Vi drista öppet ogilla dylika förfaranden. Att fornforska mellan fyra väggar, och ute i skog och mark, är och förblifver — tu ting.

en grafkulle: på B. såsom skildrad från denna en yttling af 80 stegs omkrets och 15 stegs sluttningshöjd, i hvilken en fördjupning, som sträcker sig ner till den blottade kättholans en länad avslutad af enstakigt stens murar, hvilket syfte varit medelst stens rader förordat som tillstegen, och som ligger en omkrets af öfver 70 alnar. Från denna sidan af dess västliga ändan i höjdens sluttning kunna krytafsta stensträckor, de der på 18 alnars afstånd från rötternas grund och utifrån till en halfkrets. Kretsstenarna äro såvida på båda ändarna lika. Inom kretsens östra ända äro spridda stenar. (Pl. 5. fig. 4)

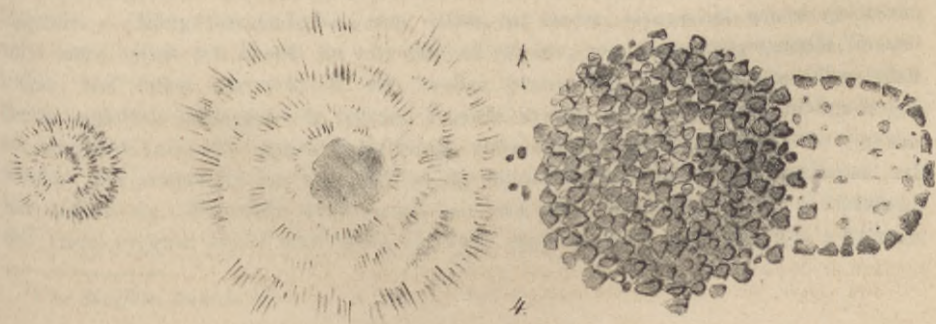
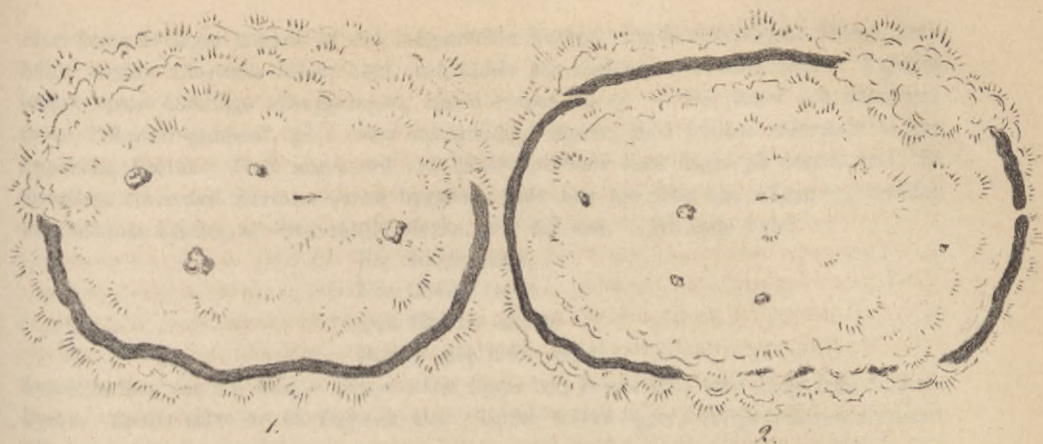
Enligt berättelsen är, att här varit något lilla. Till och med "Högnogen", som den "någon gång" ibland kallar, besto det på. — När ut härifrån på Hållersåsa ett bestämmande på ett långt berg beständigt eller en grannel berg. (Pl. 5. fig. 1). Berget kallas, som Bergberget, in Thorberget och Thorborgens. Muren, hvilken i en halfkrets omsluter bergets östra del från västra delen, bestod af en stor högtid tyngd, de tillhöll, är byggd på berg eller lura. Någonlunda bergets östra del utformning synes också öfver en val.

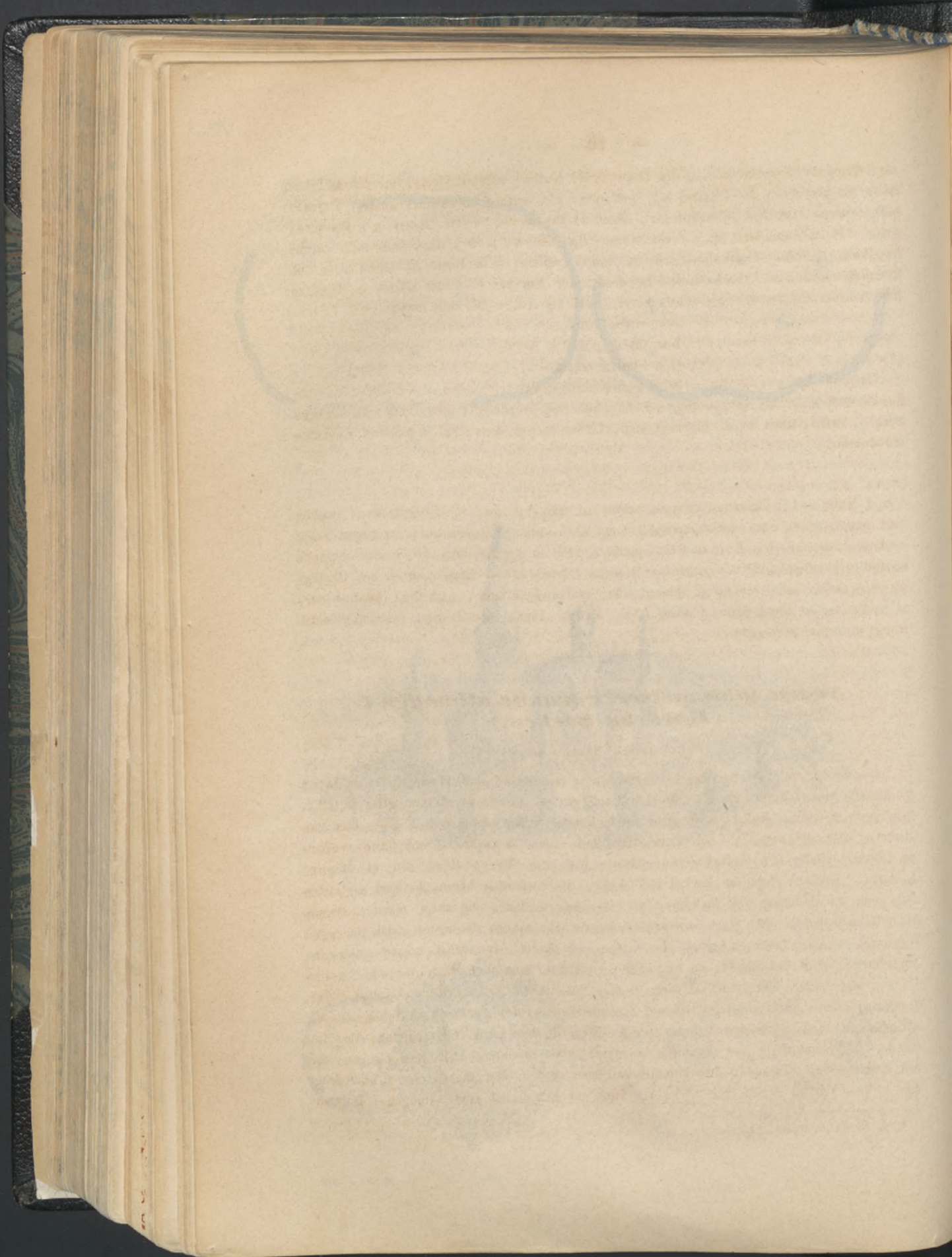
Någon B. angående dess östra ända (efter Graen 2. sid.), att "Brottning Thorborg" bestod i denna berg. En stor del äro. En af de sidan i östra öfver deras fötäder, förändrar, att på den högt, som på den östra eller på den högra, skild från denna genom en del och till en del förändring på beständigt beständigt bestå, och att nedanför höjden en kring med den en stor högtid bestod. Mellan Thorborgens och Nötbacken — så säga de till det — äro en utpräglad gång. — Endast de tillräckliga tredan på Nötbacken till den östra ända "en pil" (handel eller stöve), öfver som alla dessa till med kullens berg. — Med förändring några högt tredan jordbrukshöjningar m. m. I närheten af öfver den, som på den östra, förändrigt stredstyg, såsom pilor och ströfar ut på östra.

Den som på den högt i östra, som den föregående Hållersåsa och dess berg. — Säkerligen kan det någonlunda beständigt och till mer betydelse. Men trots enstakigt kallas äro en del af östra ända, såsom till en del på den östra del af denna hög klart höjda, att Hållersåsa, östra, och kullar — såsom den föregående — vara det närmaste till Hållersåsa i östra ända af östra. — Detta äro till och med, m. m. i händelsen öfver eller öfver östra ända Hållersåsa till Hållersåsa väst Thorborg bestod, ett tredje ställe eller behag angående.

Den som på den högt i östra, som den föregående Hållersåsa och dess berg. — Säkerligen kan det någonlunda beständigt och till mer betydelse. Men trots enstakigt kallas äro en del af östra ända, såsom till en del på den östra del af denna hög klart höjda, att Hållersåsa, östra, och kullar — såsom den föregående — vara det närmaste till Hållersåsa i östra ända af östra. — Detta äro till och med, m. m. i händelsen öfver eller öfver östra ända Hållersåsa till Hållersåsa väst Thorborg bestod, ett tredje ställe eller behag angående.

Enligt berättelsen är, att här varit något lilla. Till och med "Högnogen", som den "någon gång" ibland kallar, besto det på. — När ut härifrån på Hållersåsa ett bestämmande på ett långt berg beständigt eller en grannel berg. (Pl. 5. fig. 1). Berget kallas, som Bergberget, in Thorberget och Thorborgens. Muren, hvilken i en halfkrets omsluter bergets östra del från västra delen, bestod af en stor högtid tyngd, de tillhöll, är byggd på berg eller lura. Någonlunda bergets östra del utformning synes också öfver en val.

löper kring de lägre delarna af det långsträckt Kutter- eller Skutterberget. Muren bibehåller nästan allestädes lodrät höjd, och fästet hör derföre till de märkligaste. I sjelfva berget synas åtskilliga uthuggningar, såsom ringar m. m. — Om fästet och dess forna herre, "Skutter-gubben", gå i orten mångfaldiga sägner, med hvilkas anförande vi icke uppehålla läsaren. Blott några ord om Skuttergubbens sista dagar på denna ort! Så förmäles, att sedan Simtuna kyrka byggdes, hade han här icke mer någon ro, "emedan han likasom kände, att han skulle stryka med till sist." Då sade han:

För Simpa källa,

För Cissila tofva

Och Skutter skans

Bevare mig herre Gud!

hwarefter han for sin kos. — Simpa källa ligger vid Bregården, icke långt från Simtuna kyrka. Cissila tofva är på Siggesta äng. Under tofvan ligger, enligt folktron, nyckelen till borgen.

(Ytter Tjurbo härad.)

I Nyby hage, Thortuna socken, vester ut från kyrkan, förekommer den ättehög med bautastenar, som teckningen (Pl. 5 fig. 3.) utvisar. Minnesmärket har någon likhet med det i Husby socken af Södermanland *). På en mellan öster och vester löpande obetydlig jordförhöjning ses ytterst i öster en ättehög af 50 stegs omkrets och 10 stegs slutningshöjd, samt vester om denna, efter höjdsträckningen, åtskilliga bautastenar, af hvilka en är något öfver 3 alnar hög. Många sådana stenar hafva i sednare tider blifvit härifrån borttagna.

Några iakttagelser, rörande allmogen i Rackeby Socken.

(Westergöthland, Källands Härad.)

Denna församling, som sträcker sig circa $\frac{1}{4}$ mil utmed sjön Wenern, är en bland de minsta socknar inom Stifftet. Den är dock rik på historiska minnen efter fältslag, bestående af många kullar, som af människohänder blifvit sammanförde öfver dem som stupat i fält, äfvensom af runstenar, förvarade både i kyrkorna och ännu synbara på fälten. Under den oroliga Folkungaättens tid lär Hertig Eric, son af Magnus Ladulås, någon tid haft sin bostad i Rackeby. En förträfflig hamn, hvilken nu sällan begagnas, är belägen vid Jarlehus, nu Järnehus kalladt, där ännu märken finnas efter fästningsverk. Ett stort jernkankare har för icke många decennier sedan där varit liggande. — Många märken finnas, som vittna, att landet, isynnerhet utmed sjökusten, varit mera odladt och bebodt än nu; men så väl här, som inom nästgränsande församlingar, blef folket borttryckt af den rysliga pestsmittan, som kallades digerdöden. Denna sjukdoms ödeläggelse är tecknad i gamla kyrkoprotokoller med så rysliga färger, att man lätt kan, efter denna beskrifning, sluta till den gamla folkstammens försvinnande. Vid samma tid har sannolikt en ny folkstam inkommit till församlingen och här nedsatt sig. Hvarifrån den kommit kan icke med visshet sägas, men af klädedrägt och kroppsbyggnad skulle man tycka sig finna mycken likhet med allmogen i Dalarne.

*) Se *Skriften Russa* h. 1.

Efter berättelser i gamla handlingar hafva desse kolonister varit något vildsinte, hvarföre grannarne ingalunda voro måne om deras sällskap. — Man fruktade för deras närvaro till den grad, att dem nekades härberge öfver natten, då de voro ute på sina resor. Men denne motgång hade till följd, att de så mycket mer slöto sig till hvarandra. Så väl klädedrägt som sedvanor hafva de till sednare tider bibehållit, att man lätt af den kan sluta till den gamla folkstammens försvinnande. Som de fordomdags ingingo äktenskap endast inom sin egen stam, måste pastor vid lysningar vara mycket uppmärksam på förbjudna leder. Allmogens lynne inom Rackeby socken, hvarest urstammen är boende, skiljer sig fullkomligt från det, som råder hos allmogen i Annexen Skalunda. På sednare stället afvika sedvanorna obetydligt från nästgränsande församlingsboers. Rackebybonden är frisinnaad, öppen och uppriktig; hvarföre han icke är svår att lära känna. Alla som äro ättlingar af gamla stammen utmärka sig för välvilja i sammanlefnaden. Aldrig hörer man från dem någon långvarigare missämja. De kunna ganska skarpt den ena dagen tadla sin grannes fel; men den andra äro de de första att vid behof räcka honom en hjälpsam hand. Om någon fattig bland grannarne, antingen vid sitt åkerbruk eller i brydsamma omständigheter, tager deras hjälpsamhet i anspråk, äro de icke sene att genom bidrag söka häfva hans behof. I sitt arbete under året har hvarje sysselsättning sin bestämda tid; och med högsta ansträngning och skyndsamhet för rättas så väl höst-, som vårbruket. Under skördetiden aftages vanligen den sämre arbetsdrägten och den röda västen, lätta mössan och rena linnet påklädes. Man börjar arbetet vid solens uppgång och slutar icke sällan midt i natten. Ingen annan hvila gifves än under spisningen; men också äro målen flere och maten kraftigare än annorstädes. Vid början af October äro vanligen alla åkerbruksarbetena, så väl som tröskningen, fulländade.

Tiden emellan sånings- och skördetiden begagnades fordom till sjöresor på Wenern. Utom eget sädes-förråd uppköptes säd af andra, och kosan ställdes åt Carlstad, 2 å 3 gånger under nämnde tid. Flere förenade sig om samma fartyg, hvilka icke voro särdeles snällseglande; ej heller kunde annan än förlig vind begagnas, hvarföre äfven desse argonauter behöfde 3 å 4 veckor till långresans fulländande. Men äfven under dessa resor skulle gamla sedvanor följas. Sedan spannmålen var lastad och dagen inne till afsegling, åtföljdes resenärerne hvar och en af sina anhöriga till hamnen. I samma högtidliga tåg befanns äfven *kusken* med provianten, hvilken redan vid jultiden blifvit tillagad och med omtänksamhet på sitt särskildta ställe förvarad, för att vid denna resa användas. Öltunnan, väl hartsad och konserverad, öppnades vid hamnen och trakteringen slutades med en öm afskedshelsning till de hemmavarande vännerna. På fartyget voro särskilda ordningsstadgar antagna till allmän efterrättelse. Matsäckarne fingo såsom ett commune bonum gå laget omkring. Den af sällskapet som ägde renaste stämman valdes till föreståndare för bön och bibelläsning om bord vid morgon- och aftonstunder. Vid framkomsten såldes spannmålen, och för en del köptes näfver, bräder och jern-effekter af alla slag, hvilket vid hemkomsten såldes till grannarne och ökade vinsten af resan. Söndagen efter lycklig hemkomst upplästes från predikstolen forteckning på sammanskott af gåfvor till kyrkan för väl fulländad sjöresa. Dessa sjöresor hafva nu på 3 å 4 år nästan upphört. Dels Götha kanal, som öppnat kommunikation med andra provinser, dels mindre förråd af penningar hos bruksägarna, hafva gjort dem mindre lönande.

Bland egenheter hos denna allmoge äro äfven deras oförändrade sedvanor vid frieri och bröllop. Sedan fästmannen utsett den han önskar till äkta, gör han sig först underrättad af hufvudpersonerne hvad han har att hoppas. Finnes intet hinder för hans önskan från detta håll, bestämmes derefter, i samråd med fästmän och nära anförvandter, tiden då förlofningen högtidligen skall bekräftas, hvilket kallas att taga *Ja*. Fästmannen tager då med sig en man, som äger större vältalighet än han sjelf, att framföra det viktiga ärendet, hvilket ock med all högtidlighet andrages hos vederbörande. En trogen skildring af kontrahenternes lynne och det passande i deras förening utgöra ämnet för denna vältalighet, som för öfrigt ofta bär vittne om bönemannens kännedom af Skriftens berättelser i ämnen som hit kunna lämpas, hvarvid den unge Thobias och hans följeslagare icke får glömmas. Sedan denna ceremoni med handslag, såsom stadfästelse på oföränderlig trohet, är slutad, anses brudgummen från denna dag höra till husets familj. Han känner nu sin förbindelse, att vid nästa marknad i fästmäns sällskap handla bok och ring åt henne, samt passande presenter åt hennes närmaste anhörige. Fästmannen får en fin skjorta, hvilken påtages bröllopsdagen och derefter icke nyttjas förr än till svepning efter döden; dessutom erhåller han nattkappa och halsduk samt en grön bandros af silke, hvilken på bröllopsdagen sättes på bröstet, straxt nedom halsduken; slutligen 3 alnars långa strumpeband, hvilkas hufvudfärg är röd. De kallas *lister*. — Då dagen för bröllophögtiden blifvit bestämd och gästerna bjudne, företages stugans klädsel. — Man nyttjade fordom sparrestugor, hvilka dock i sednare tider begynt komma ur bruk. Sparrstugorne sakna vind. I midten af taket är ett så kalladt takfönster, som ger det förnämsta ljuset åt stugan. — Till stugans klädande och prydnad sammankallas vänner af erkänt skönhetsinne. Fästmän framtager för ändamålet sina dyrbaraste mobilier, och man begynner fastspika å väggarna yllefiltar, dem ofta fästmän sjelf med mycken konst och skicklighet väfvit. Ännu större besvär fordrar takets klädsel. Der öfver spännes hvitt linnelärf, kalladt *Språnge-lakan*, och bestående af fyra till sex olika stycken, hvaraf hvartannat utgör vanligt linne. De öfriga styckena likna spetstyg, hvari bilder af tuppar, stjernor m. m. äro inväfda. I midten af detta lakan, öfver den plats der brudparet under vigseln är stående, är en thron-himmel uppsatt. Prydningsbestyret räcker långt in på aftonen näst för bröllopsdagen, hvilken afton kallas möqväll. Bröllopsdagen infinder sig brudgummen i sällskap med pastor på vanligt sätt med kavalleri, spelmän och blosshållare i brudhuset, och mottages der under musik, samt erhåller välfägnad. Förtigas bör icke att allt, hvarmed vid bröllop härstädes gästerna förnjöjas, tages af gårdens egen afkastning; och glädjen är derföre icke mindre. Efter slutad vigsel och måltid, inrättas vid stugans ena vägg ett så kalladt *gubbe-bord*, hvarpå framsätts pipor, tobak och ölkannor. De äldre, som icke dansa, taga här plats. Sedan dansen med bruden i vanlig ordning försiggått, uppstämnes den så kallade *Rackeby-polskan*. Denna har intet af de nordiska molltonerna, utan är snarare ett uttryck af Rackeby allmoges kraftfullhet och glädtighet.

Rörande sedvänjorna vid graföl härstädes är föga att anmärka. Vid hemkomsten från kyrkan helsas de hemmavarande med ordet *mess* — en tillönskan af del i den välsignelse man sjelf erhållit i följd af sin kyrkogång.

Om bruk och plägseder vid andra tillfällen, äfvensom om socknens minnesmärken, torde framdeles ett och annat komma att anföras.

Naturmärkvärdigheter, Fornlemningar och Sägner i medlersta Skåne.

(Forts. och slut).

Skärali, en smal bergsdal mellan väldiga granitväggar, hvilken sträcker sig snedt öfver Söderåsens största höjd, tager sin början vid de stora mäsarna vid Kongaö, der den är bred, och har på sidorna låga höjder. Men ju mer dalen intränger i åsen stiga höjderna, och vid dess slut ses ofta klippor af lodrät höjd. Från åsens höjd upptäckes dalen först från brädden af dess djup *). Dalens rigtning är till en början östlig, hvarefter den kröker sig först mot norr och sedan mot nordöst, till dess den, efter tillsammans en mils sträckning, slutar vid Råröd i Riseberga socken. Genom dalen går en större bäck, som kommer från de nämnda mäsarna och slutligen utfaller i Rönneån. Att ifrågavarande dals uppkomst är vulkanisk, torde kunna slutas deraf, att det naturliga afloppet från mäsarna, hvilka fordom varit sjö, löper vester ut; och har en större gren af Wegehols ån här sitt ursprung.

Vegetationen i Skärali har mycken likhet med den på Böhmens berg och på Hartz **). I Skärali finnas tvänne större "jättestugor" på Liagårdens mark. — Den märkligaste precipis i Skärali är den s. k. *Hjortaknipen*, en smal bergvägg, som sträcker sig utöfver dalen. Ofvanifrån utlöper på densamma en smal gångstig, hvilken ytterst vidgar sig. Det berättas att en dödsfånge en gång skall hafva räddat sitt lif, derigenom att han med förbundna ögon och på en blind häst ridit ut på klippan och oskadad vänt tillbaka.

Skärali var fordom ett förträffligt tillhåll för snapphanarne, och man har om deras framfart i orten en mängd berättelser. En flicka, som tidigt en morgon sökte efter kreatur, påträffades bredvid Skärali af en snapphane, som genast förde henne bort till ett förfärligt brådjud, med tillsägelse att hon skulle störtas i djupet, men tillsades att först aftaga sig kläderna, dem han ville tillegna sig. Förgäfves bad hon om förskoning, utan måste afkläda sig, och slutligen anhöll hon att han ville vända sig bort, medan hon aftog lentyget, hvilket snapphanen äfven gjorde. Men i detsamma skuffade hon honom i ryggen, och det med sådant eftertryck, att han störtade utför branten och fann sin graf i Skärali. Stället, der, detta skett, visas ännu. Såsom bevis på dessa gästers grymhet visas ännu plats och märken på en då kringfluten holme i ett skogskärr, dit folket i den lilla byn Gillastig, Konga socken, måste flytta undan de hårdhände snapphanarne ***). I öfrigt må nämnas, att under de Danska krigen flere betydliga penningsummor skola blifvit nedgrafne i Skärali. — Tvenne mindre bergsdalar, Draglien och Holien, gå till hufvuddalen på norra och södra sidan.

Klöfva-hallar bilda en annan bergsdal, liknande Skärali, fast mindre. Den är belägen norr om Stenestad, och sträcker sig n. n. o. I dalen finnes en utmärkt stor och vacker *jättestuga*, i hvilken snapphanarna äfven sägas haft ett godt försvar. Någon tradition om klöfvahallar känner jag icke.

*) Så förhåller sig äfven med Odensjön. **) I dalen finnas åtskilliga sällsynta mossor och ormbunkar. ***) De Skånska sägnerna från snapphane-tiden utgöra en egen, ganska märkelig flock. Utgifvaren besitter en större samling af sådana sägner, hvilka han önskar i ett serskildt verk allmängöra. — Den tid torde komma, då de hos allmogen förblandas med äldre sagominnen. (Utgifvs aum.)

Nordost om Torlösa ligga tvänne höga backar, *Albiera* och *Höjelycke*. På den sednare skall, enligt sägen, en jätte vara begrafven, såsom en i kors liggande stensättning (kiludd?) utvisar. På *Albiera* bodde fordom en trollgubbe, hvilken mycket umgicks med sina grannar, trollen och invånarne i *Kungaklint* och *Gjällaberg*. — Då *Torlösa kyrka* skulle byggas och förläggas vid *Östraby*, bortskaffade gubben om natten alla materialier, som ditfördes om dagen, hvadan med byggandet måste uppskjutas, till dess en af större kraft, än bergtrollet uppförde kyrka i *Torrlösa*. Nu sade trollgubben sig icke kunna fördraga ljudet af denna nya "*Torlösa bjällko*", hvarföre han beslöt flytta till sina släktingar i *Möens klint*. Vid sin afresa lemnade han till en förtrogen bonde ett skönt guldbroderadt bälte, med tillsägelse att aflemna detta såsom ett minne åt en flicka i det närbelägna hemanet *Vipenröd*. Gubben hade nemligen fattat kärlek till flickan. Men bonden, icke anade gubbens list, ville, före aflemnandet, på afstånd skåda bältet; band detsamma fördenskull om en ek på *Albjära*, för att betrakta det. Men knappt var bonden gången afsides, för än eken med dess rot susade upp i skyn; och fick trollgubben i eken famna en helt annan brud, än den han åstundat.

Ringsjöns uppkomst beskrives af allmogen sålunda: En jätte, som hade sin största slägt i Danmark, och som derföre ofta måste gå öfver Öresund, blef slutligen trött vid vadandet, och beslöt att lägga en bro öfver sundet. Han fyllde derföre en väldig påse med jord, den han tog, der nu *Ringsjön* är, lade påsen på ryggen och begaf sig åstad. Men under vägen brast säcken, och jorden rann derur i en lång rad, allt efter som jätten fortgick, och deraf uppkom *Söderåsen*. Vid *Björnekulla klint* (östra ändan af samma ås) rallade en stor myckenhet på en gång ur säcken, så att den blef helt lätt. Jätten märkte detta, blef harmsen och bortkastade återstoden vesterut. Deraf blef *Kullaberg*. Nu beslöt han likväl åter försöka sin lycka; fyllde vid *Ringsjön* å nyo sin påse (deraf östra och vestra *Ringsjön*), samt begaf sig i väg. För att nu icke bortspilla alltsammans, beslöt han, då han på afstånd upptäckte hafvet, att genast kasta hela förrådet ut i sjön. Men detta hade den bedröfliga påföljd, att säcken äfven nu sprack. En del af dess innehåll blef liggande på landet, utgörande *Röneberga högar*. Återstoden kom väl ut i hafvet, men på längden i stället för tvärt öfver, och deraf blef ön *Hven*.

På *Ljungby hed*, i närheten af *Brandsberga by*, stå fyra större stenar i kvadrat. På dessa stenar sägas fordom fyra mot hvarandra fiendtlige konungar hafva setat, under det deras krigshärrar voro uppställda mot hvarandra på heden. Konungarna voro inbegripna i vidlyftiga underhandlingar med hvarandra, och hade tills vidare öfverenskommit, att den som först drog sitt svärd skulle af de öfrige anfallas. Under öfverläggningen hände sig, att en orm kröp fram undan en af stenarna, och den på stenen sittande konungen drog, i glömska af förbindelsen, sitt svärd, för att döda ormen. Men detta ansågs af de öfrige som ett stridstecken. De tre konungarnes härrar anföllo den fjerdes; och blef det på nämnde hed ett sådant blodbad, att den i närheten varande ån strömmade af blod, och kallades derefter *Rönne-å* (*Röde-å*). De talrika ättehögar på heden sägas blifvit uppkastade efter detta fältslag. — På en betesmark, söder om *Sösådalas gästgivaregård*, finnes en mängd resta stenar af olika storlek — äfven, såsom det berättas, till minne efter folk, som fallit i ett slag derstädes. Bland dessa äro några ganska stora, de der stå i en ring. Sägningen förmäler, att de beteckna stället, der fältherren stupat.

Nästan alla äldre *) veta att tala om troll och annat underjordiskt folk, hvilka sägas i deras förfäders tid bott i nästan alla backar, men som efter Christendomens införande och kyrkors uppförande mer och mer försvunnit. Julaftnarne sågos dessa backar stå på guldpelare och trollen i dans derunder. En och hvar, som då färdades förbi, blef af trollen undfägnad. Så säges i sagan om Ljungby horn, och så lyda nästan alla sägner om backar och höjder i Skåne. En bonde, som vid ett sådant tillfälle färdades förbi backen Anneklöf vid Hör, blef af ett troll tilltalad sålunda: "När du kommer hem, så helsa Kitta Plura, att nu är Plagg död." Mannen förstod ej detta, men omtalade efter hemkomsten händelsen för sin hustru. Knappt hade han uttalat helsningen, förr än hans katt genast for på fönstret, under jemmerrop: "så får jag då aldrig se min man mera!" samt försvann. Katten var således ett troll från nämnde backe **).

Sagor om drakar, som hvila på underjordiska skatter, och om gastar, som nattetid blossa på dylikt nedgravvet gods, äro allmänna i Skåne. Vid vackert väder sola de sitt silfver och guld, men för dem, som då får se det, hafva dyrbarheterna utseende af en kohlhög. På Gillastigs Gäran ***) gick en gång en gosse och såg med förundran en hög af utmärkt vackra kohl framför sig. Han tog några af dem med sig, och vid hemkomsten funnos de vara blanka silfverpenningar. — På afstånd skall man dock kunna få se de i solskenet glimmande skatterna.

I Pårup, ett hemman under Trolleholm, bodde fordom en vid namn Puke, som besatt konsten, att beherrska naturandarna, såsom troll, gastar m. fl. En höstafton träffade han på Ulfs gästgifvaregård några bekanta, hvilka likasom Puke ärnade sig hemåt. Puke var till fots, men de andra hade åkdon. Med dem höll nu Puke vad, att han skulle före dem hinna till nästa gästgifvaregård, Blekmåsa, ehuru de fingo resa i förväg. Då de hunnit halfvägs och trodde Puken vara långt efter sig, kom denne ridande i sporrstreck på en gast förbi dem, och då han var midt för dem, ropade han till gästen: "lys upp!" hvarvid denne förfärligt blossade. Deraf ordspråket: "lys upp, sade Puken till gästen."

Tron på andar i vattnet och i skogen var äfven fordomdags mycket allmän. Utom Fafsfrun, fanns i strömmarna Necken eller Bäckamannen, och i bäckarna och kärrdragen Bäckhästen, ett hvitt ök, med förmåga att betydligt förlänga sin skepnad.

Nyssnämnde Puke hade en dag spännt Bäckhästen för harfven och harfvade hela dagen. Mot aftonen, då Pukens gosse, som icke kände hästens art, ledde honom till bäcken att vattnas, rusade hästen åstad i vattnet, och den förundrade gossen såg honom icke mer.

Gammalt folk tala ock ännu i dag om skogsfrun, eller, som hon i Skåne kallas, *Skogs-snuan* †), och jag har hört flera äldre qvinfolk, som försäkrat, att de sett henne.

I an-

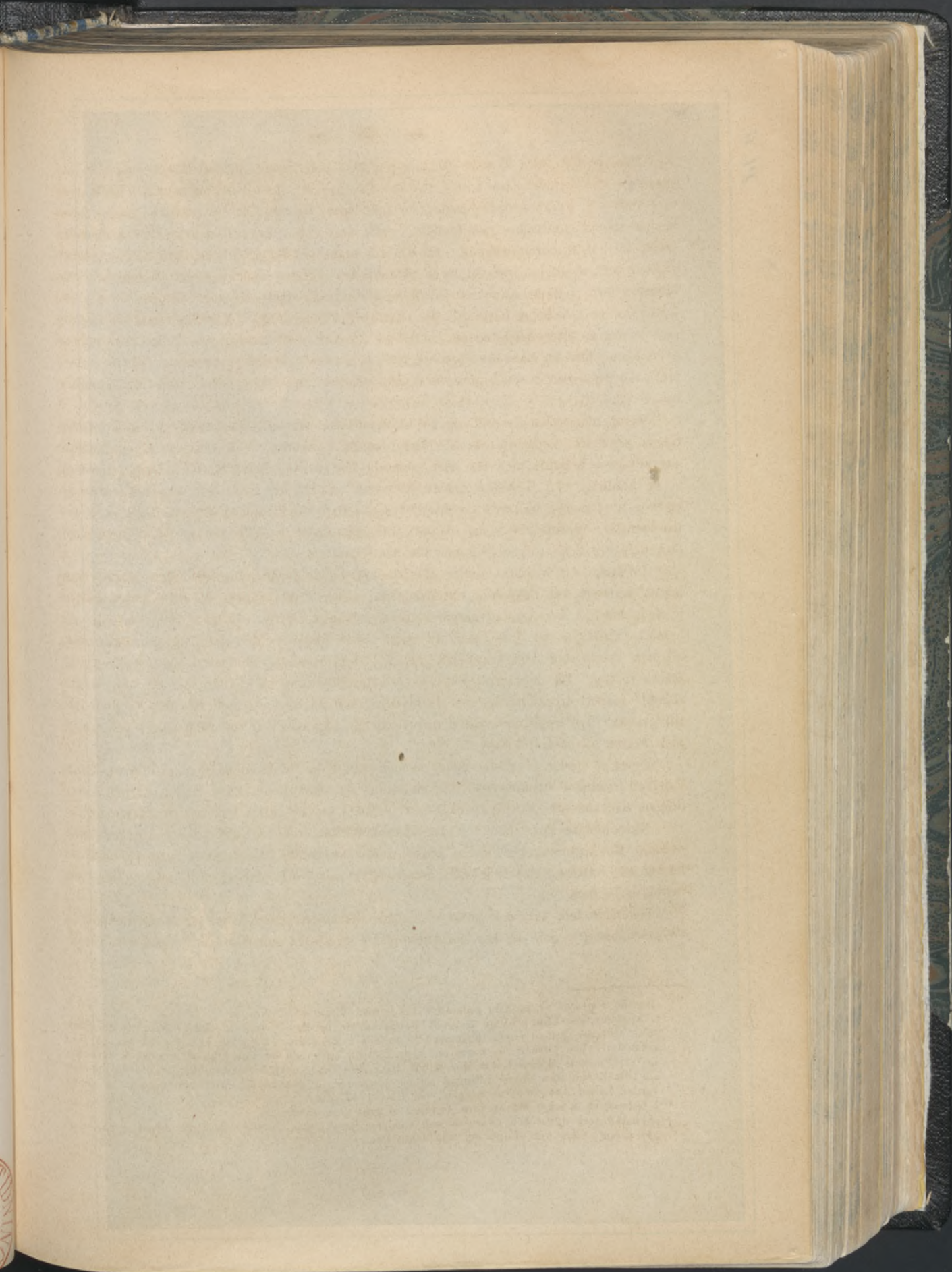
*) Hos de yngre af närvarande generation söker man förgäfvets traditioner.

**) "Aneklöw, een klint emillan Hör och Holma emoth nordhen hafver än också i vora tijder gifvit folck tillfällen genom nogra phantasmata at falla i förundring; then har vijst sig stående på fyra eldstodar. Een julenatt för nogra åhr sågz klippan öpen och ett liuss som it brinnande bäll ther uti". (Erasmus Mollerod, om Hör. 1692. Hskr.) — Om Anaklöf berättas, "at Troll ther uti haft sit tillhåll och från Holma tillröfvat sig en jungfru, vid namn Ana, hvarefter backen är sedan vorden kallad Anaklöf (Nils Ringius, om Hör. 1747. Hskr.).

***) *Gär* = en mycket låg ås eller jordrygg af grus eller sand.

†) Skånska verb *saua* bet. gå ensam och lundera; häraf *snuu*, femin., d. ä. en något egen, som går ensam, eller som skiljer sig från annat folk.

Pl. 6.

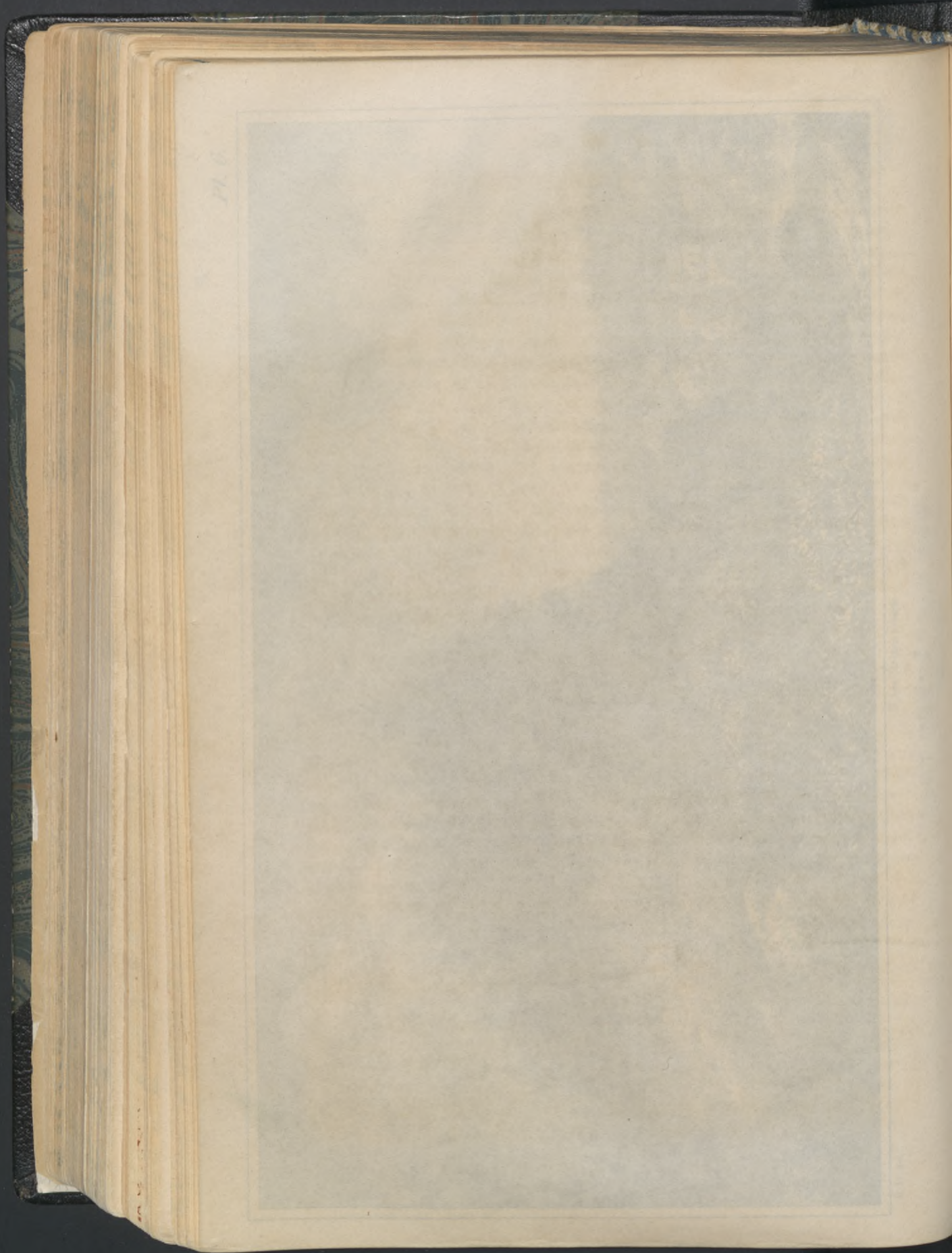

R. D. 4el.

T. hos Steamer & Hieb.

"OLOF TRÄTTÄLLAS HÖG."

Högh. 105.

I anletet skall hon hafva utseende af en fager jungfru, men ryggen är ihålig, som ett baktråg. Hennes förnämsta sysselsättning är att förvillia folk i skogarna, och när detta lyckas henne, så skrattar hon. En höstkväll — så berättas det — kom hon till en upptänd kohmila för att värma sig. Den ohyfsade kohlargubben behagade då sticka en brand i hennes händer, hvarvid frun uppgaf ett jammerskri och påkallade sin man, då hela skogen skalf; och tyckte gubben, att skogstopparne lutade sig samman öfver honom. Förskräckt skyndade han hem, och följande morgonen stod knappt platsen, der milan stått, att finna.

N. Lilja.

"Olof Trätäljas Hög."

(Wermland.)

I närheten af Säfle bro i By socken och Näs härad reser sig på Byelfvens härliga strand den ättehög, som närstående teckning (Pl. 6) utvisar. Högen äger omkring 140 alnars omkrets vid roten, samt 15 alnars bibehållen sluttningshöjd. Den är beväxt med ung tallskog.

Man har antagit, att K. Ingjald Illrådas son, Olof Trätälja, fått sin hviloplats i denna hög. Ynglingasagan (Cap. 46 och 47) förmäler, att Olof, efter sin faders Ingjalds död, drog med det folk, som ville följa honom, genom Nerike "vester ut genom skogen till en å, som norr ifrån faller i Wenern och kallas *elfven*." Der nedsatte de sig, begynte rödja skogen, bränna och odla. — Snart blefvo der stora härader, som de kallade Wermland. Omsider, då missväxt i landet inträffade, brände de Olof inne och gäfvo honom åt Odin, såsom ett offer för goda år. Så säger Thiodolfer:

Oc vid våg
hinn er vidiar
hræ Olofs
hof-gylldir svalg.

Det torde nog klart finnas, att dessa efterrättelser, rörande Olofs vistelse och död i Wermland, hvarken gifva besked om den trakt i detta vidsträckta landskap, der han nedsatte sig och begynte odla, eller der han blef bränd. Om med ordet *våg* menas Wenern, hvilket är sannolikt, följer väl, att Olofs offrande skett vid denna sjö, men hvarmed likväl allt för litet är utredt. — I Wenern löpa från nordnorden flere vattendrag, bland dem ofvannämnda Byelfven. Trakten kring denna hyser mångfaldiga minnesmärken och har efter allt utseende ganska tidigt erhållit befolkning. Men här, serdeles på det så kallade Näset, finnas till ett icke ringa antal fornlemningar, hvilka eljest förgäfvos sökas i Wermland, nemligen sådana, som vanligen antagas tillhöra tider — långt före den, på hvilken Olof lefde.

På folksägner hos närvarande slägte om Olof och hans hög är föga att bygga*), så mycket mindre som enligt en af dem Olof skall hvila i en annan ättehög, som utvisas vid Nysätersbron i Gilberga socken, 1 mil från Säfle. Emedlertid bär den nu ifrågasvarande grafven vid Säfle namnet Olof Trätäljas hög. — Mätte det stoft, som det sköna minnesmärket förvarar, få hvila i fred!

*) Någon äldre uppteckning af sägnen finnes icke. Fernow (Beskr. om Wermland) åberopar endast samtidas yttranden. Björkman (Beskr. om Werml. del. 1, sid. 143) uppgifver likväl, att "minnet af Olof i folkets sägner genomgått alla tidevarfven efter honom och vanligen förlaggt hans stoft härstädes." — Förf. af närvarande afhandl. har hos allmoget i orten icke kunnat spåna efterrättelser i ämnet, som kunna anses äldre, än — Fernows.

Vallvisor i Dalarna.

Nedanstående vallqväden — alla upptecknade i södra Dalarna af Utg. — äro till större delen kända äfven i de nordliga delarna af landskapet, der äfven åtskilliga andra sjungas, af hvilka en och annan framdeles skall meddelas.

De, som säga, att Dalarna är ett sångfattigt land och att Dalkarlen icke gerna sjunger, hafva mycket orätt *). Utom vallvisor sjungas här de fleste af våra folkvisor. Men Dalkarlen lägger merändels ett eget in i melodien. Detta är rätt mången gång förtjusande. Man besöke de aflägsnare fäbodställen (vägen är ofta både lång och besvärlig)! Här lyssne man till Dal-sången! Då skall mycket af det egna varda förklaradt.

1.

1.

Jag vill gå vall,
Hela dagen all,
Uppå den långa måsen.
Dagen är lång,
Magen är svång,
Lite' la' mor i påsen.

2.

Tuppuna **) grå,
Barna mina små!
Tuppuna mina snälla!
Stilla ska' de gå,
Bita på strå,
Se'n sk'a vi hem te' qvälla.

Jag vill gå vall he-la da-gen all Up-- på den lån-ga må-----sen.
Da-- gen är lång, Ma-gen är svång, Li---te la' mor i på-----sen.

(Härming af vallhornets ljud).

*) Likaså de, som uppgifva, att högst få spår af fornlemningar och sägner förekomma i Dalarna. Till och med Mora är så rikt åtminstone på grafminnesmärken, som många socknar i Södermanland eller Westmanland. Men deras uppsökande fordrar möda. Fornforskningen är intet latmangöra. Utg. vill framdeles meddela sin samling af folksägner i Dalarna.

**) Tuppuna = eg. blommorna; Här: *getterna*.

2.

1.

Lammen har jag, bå' stora och små,
Men ingen har jag, som gräset kan slå
Om sommaren.

2.

Jag räfsa', jag slog, jag lade i sträng;
Gud gifve, jag hade en fulltrogen vän!
Om sommaren.

3.

Gud gifve, jag had' en fulltrogen vän,
Som fola min' får om vintern,
Till sommaren.

Musical notation for the first two verses of the song. It consists of two systems of staves. The first system has a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are: "Lammen har jag, bå' stora och små, Men in-gen har jag, som grä-set kan slå, om som-ma-ren." The second system continues the piano accompaniment for the first verse.

3.

Mina getter
Gå i skogen,
Gnaga barken af träd.
Kommer ulfven
Öfver berget,
Så slår ja'n' ihjel.

Musical notation for the third verse of the song. It consists of two systems of staves. The first system has a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are: "Mi--na get--ter gå i sko--gen gna-ga bar-ken af träd. Kom-mer ulf--ven öf--ver ber--get, Så slår ja'n' i---hjel." The second system continues the piano accompaniment for the third verse.

4.

Kom Snälla! Kruskulla! och Docka!
Kom Snälla! Kruskulla!
Kom Snälla! Kruskulla!
Docka slipper jag locka.

Kom Snäl-la! Krus-kul-la, och Doc-ka! kom Snäl-la! Krus-kul-la! Kom Snälla
Krus--kul-la! Doc-ka slip-per jag loc-ka.

5.

1.

Gettra öfver gårdsgården sprang,
Vallkulla efter och matsäcken hang.
Hoj! oj! tuppuna for' sin kos.

2.

"Och har du nu tappat bort matsäcken din,
"Så ska' jag föll slå dig, som valigan hin".
Hoj m. m.

3.

"Och har du nu tappat bort matsäcken din,
"Så gå då sjelf valle och beta dig stinn".
Hoj, oj, tuppuna for' sin kos.

Get-tra öf-ver gårdsgården sprang, Vall-kul-la ef-ter och mat-säc-ken hang.
Hoj! oj! Tup-pu-na for' sin kos!

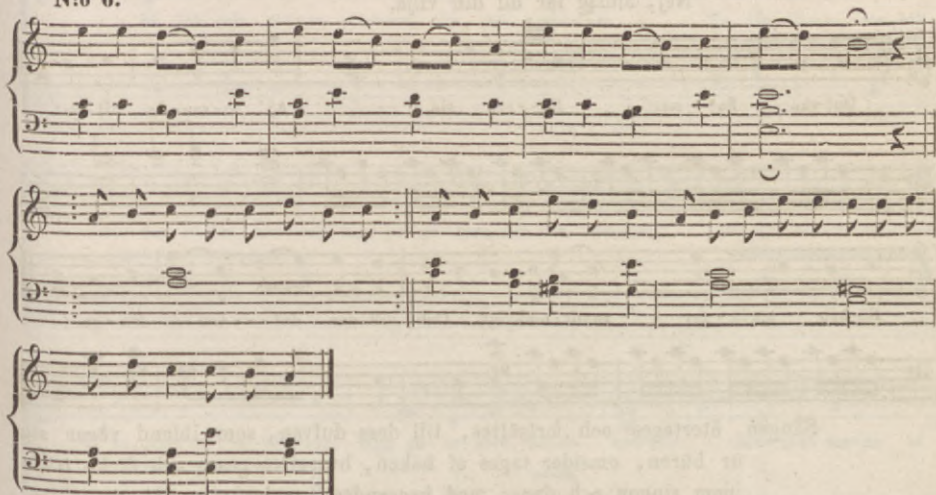
6.

När ett ställe blifvit afbetadt, sammanlockas getterna — t. ex. sålunda:

Gettra mina!	Huja!
Tuppune!	Hvit-tuppa,
Urtika,	Si på 'na,
Hvitlocka,	Lätt gå'na,
Minorka,	Hej Bottjen!

hwarefter fåbokullan, ställande kosan, i spetsen för hjorden, till en gräsrikare trakt, uppstämmer följande getavisa:

N:o 6.

Folkelek i Dalmland.

Nedanstående täcka lek, hvilken tillförne blifvit till en del allmängjord efter upp-teckningar från andra landsorter, tillhör i dess närvarande gestalt säkert uteslutande Dalmland. Man uppgifver i en trakt af södra Dal, att sedan bygdens gossar begynt att om söndags eftermiddagarna besöka staden, flickorna "uppfunnit" en lek, till hvars utförande de behöfva blott *en* gosse. Leken säges vara den ifrågavarande.

Flickorna ställa sig på något afstånd från hvarandra i ring och taga hvarandra i händerna, dem de till hälften uppsträcka, så att den täcka flocken bildar en bur med ett slags grenhvalf. En flicka — "dufvan" — befinner sig i "buren", och gossen — "höken" — utanför densamma. Flickorna sjunga:

Dufvan flaxar i buren sin;
Aj, rosande lilja!
Höken svingar rundt omkring
Och vill den dufvan fånga.

2.

Dufva lilla och dufveros,
Hej rosande lilja!
Och när som höken far sin kos,
Så får du qvittra och sjunga.

3.

(gossen springer utomkring ringen och ropar: *Kra,*
Kra. De öfriga fortfara.)

Och vi ska skräma den höken bort;
Hej rosande lilja!
Och scho, och scho, du stygga hök!
Nej, aldrig får du din vilja.

Duf-van fla---xar i bu--ren sin. Aj! ro-san-de lil-ja!

Hö-ken sprin-ger rundt-omkring. Och vill den duf---van fän-ga.

Sången återtages och fortsättes, till dess dufvan, som ibland vågar sig ur buren, omsider tages af höken, hvarefter gosse och flicka träda inom ringen och dansa med hvarandra, under sång af de öfrige, som äfven dansa:

Jag har hoppat öfver berg och backar,
Jag har slitit ut båd' skor och klackar;
Hej hopp, min lilla hjerteknopp!
Vi ska dansa te' sola rinner opp;
För hej och hopp min docka!
Vi ska dansa och hoppa.

Jag har hop-pat öf-ver berg och bac-kar, Jag har sli-tit ut båd' skor och klackar.

Hej hopp, min lil--la hjer-te-knopp, Vi ska' dan-sa te' so-la rin-ner opp, för

hej och hopp min doe--ka! Vi ska' dan-sa och hop-pa.

Svenska Folk-melodier.

N:o 4.

Lek. (Sorunda S:n).

Så frö och sät-ta plan-tor när det mol-när: Ta din lil-la vän och

ta din lil-la vän och lägg på ar-men när du som-när. Ta din lil-la vän och

ta din lil-la vän och lägg på ar-men när du som-när. Kan man me-ra af

flic-kan lil-la be-gä-ra; Kan man me-ra af flic-kan lil-la be-

gä-ra; Än först i han-den, och sen i fam-nen, och sen sin hjer-te-li-ga

kä-ra; först i han-den, och sen i fam-nen, och sen sin hjer-te-li-ga

kä - ra. En vac-ker lit-ka kom, sig i rin-gen till att svin-ga.

Vill du in--te bli, får du lä--ta bli; an-nars tar jag mig en an-nan.

N:o 5. Orsa Polska. Dalarne.

Öfversigt.

Mälarens Minnen af C. J. Bergman. 1. Upsala Minne. Första häftet.

Om Mälaren, dess stränder och öar äga vi sedan slutet af 1700-talet en Beskrifning, författad af den fosterländske Fischerström. Herr Bergman har nu för afsigt att rigta med en ny beskrifning om denna märkvärdiga sjö, men med en beskrifning efter vår tids sinne. Det utkomna första häftet af hans bok sysselsätter sig med *segelleden* från Sko-kloster och med *staden* (Upsala). Härom är redan tillföre rätt mycket skrifvet, så att föga nytt af vigt stätt att finna, till och med hos Palmsköld. I beskrifningen om trakterna kring segelleden, saknas uppgift på minnesmärken, hvilka *icke* omtalas af föregående författare, men som icke förthy derstädes verkligen finnas. Eller höra icke äfven dessa till Mälarens minnen? Men de som beskrivas, d. v. s. förut bekanta, äro väl beskrifna.

Vid teckningen af Staden förekommer icke just mycket, som här skulle kunna komma under pröfning. — Boken har mycken poesi — så i vers som prosa. Vi önske, att i det följande sådant varder eftersatt för annat af redbarare värde.

Utgifvaren af denna Tidskrift, som kommer att under Juli och Augusti månader företaga några längre antiqvariska utvandringar, har härigenom skolat gifva tillkänna, att Augusti-häftet af Runa utkommer, tillsammans med September-häftet, den 15 nästkommande September. Emedlertid komma, såsom förr, **Bref, Meddelanden, Försändningar m. m.** undertecknad säkert tillhanda, om de ställas, antingen till mig, eller "till Redactionen af Tidskriften Runa, Stockholm."

Richard Dybeck.